
PIESE DE METAL DIN EPOCA BRONZULUI ȘI CEA A FIERULUI DESCOPERITE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

Eugen Ușurelu
Andrei Niciu

Cuvinte-cheie: spațiul carpato-nistrean, epoca bronzului, epoca fierului, piese de bronz.

Articolul de față își propune prezentarea și discutarea câtorva piese de bronz descoperite în Republica Moldova. Ele sunt, în majoritate, inedite, iar introducerea lor în circuitul științific întregeste imaginea de ansamblu a unor tipuri de obiecte de bronz prin analizarea lor într-un cadru geografic și cultural mai larg¹.

I. Descrierea pieselor

1. Satul Musteața, raionul Fălești². Topor-celt de bronz cu corpul hexagonal în secțiune și cu bordura tocului de înmănușare realizată în relief, turnat în tipar bivalv. Urechiușa toporului-celt nu a căpătat formă definitivă ca rezultat al turnării defectuoase, ea rămânând de fapt ca un țurture de turnare. Ambele suprafețe late sunt prevăzute cu muchii în formă de arcadă, iar în partea superioară a arcadei cu trei nervuri verticale paralele. Corpul piesei este ușor asimetric, iar tăișul puțin arcuit. L 9,0 cm; l în dreptul tăișului 4,5 cm; adâncimea tocului de înmănușare 5,2 cm; gr. 235 g (fig. 1). Contextul descoperirii nu se cunoaște. Muzeul de Istorie și Etnografie „Lazăr Dubinovschi”, or. Fălești, nr. inventar 10³.

2. Raionul Rezina. Topor-celt de bronz cu corpul hexagonal în secțiune, turnat în tipar bivalv. Gura tocului de înmănușare și urechiușa prezintă defecte de turnare. Ambele suprafețe late au muchii în formă de arcadă, prevăzute în partea superioară cu trei nervuri verticale paralele pe o parte și patru pe cealaltă. L 8,2 cm; l în dreptul tăișului 4,3 cm; adâncimea tocului de înmănușare 6,3 cm;

gr. 200 g (fig. 2). Contextul descoperirii nu se cunoaște. Colecție particulară, or. Chișinău.

3. Satul Ilenuța, raionul Fălești. Ciocan-celt de bronz cu corpul oval în secțiune, turnat în tipar bivalv. Partea activă a piesei este deformată. Sub gura foarte puțin îngroșată a piesei, corpul prezintă o ușoară arcuire spre interior. Imediat sub aceasta, pe ambele suprafețe late ale corpului a fost executat un decor compus din trei nervuri verticale scurte, care se termină la capetele de jos cu cerculețe mici, în relief. L 8,8 cm; l lamei 4,0 cm; adâncimea tocului de înmănușare 5,0 cm; gr. 432 g (fig. 3). Contextul descoperirii nu se cunoaște. Muzeul de Istorie și Etnografie „Lazăr Dubinovschi”, or. Fălești, nr. inventar 57.

4. Butuceni, raionul Orhei⁴. Ac de bronz cu capul bitronconic și corpul circular în secțiune. În partea inferioară a capului și în cea superioară a corpului piesa este decorată cu două grupe de linii incizate paralele, orizontale; la ambele grupe, în partea lor inferioară, se află o bandă orizontală de triunghiuri incizate, cu vârful în jos. L 9,1 cm (fig. 4). Descoperire izolată din zona complexului arheologic „Orheiul Vechi”. Colecție particulară, or. Chișinău.

5. Butuceni, raionul Orhei⁵. Fibulă de bronz în stare brută, cu piciorul terminat cu un buton conic și cu portagrafă dreptunghiulară. Partea de mijloc, îngroșată, formează arcul și este poligonală în secțiune. Piciorul are secțiunea circulară, iar partea dinspre vârf sau acul, dreptunghiulară. L 19,4 cm; gr. 12 g (fig. 5). Descoperire izolată din zona complexului arheologic „Orheiul Vechi”. Colecție particulară, or. Chișinău.

¹ Aducem sincere mulțumiri domnului dr. Tudor Soroceanu (Berlin), care ne-a sugerat câteva modificări, precum și completări ale bibliografiei.

² Aducem mulțumiri și pe această cale dnei muzeograf Ana Vărtosu pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție piesele ce aparțin perioadei târzii a epocii bronzului din colecțiile muzeului.

³ Piesa a fost inclusă și în lucrarea apărută recent (Дергачев 2010, 166, таб. 17/37).

⁴ Studiarea piesei a fost posibilă datorită asistenței acordate de către dnii V. Tocmacov și I. Erhan, fapt pentru care le suntem recunoscători.

⁵ Informația despre piesă o datorăm dlui M. Onilă, căruia îi aducem sincere mulțumiri.

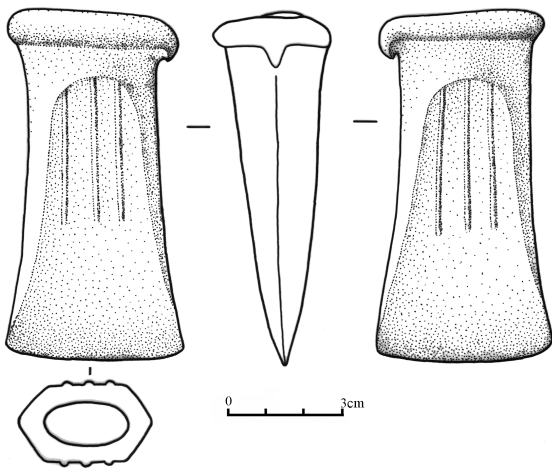

Fig. 1. Musteața, raionul Fălești. Topor-celt.

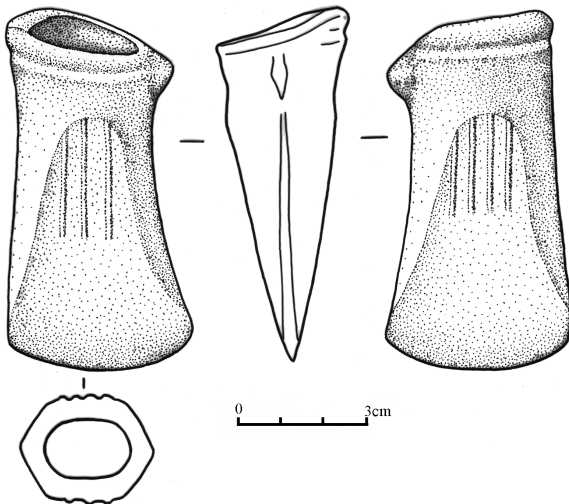

Fig. 2. Raionul Rezina. Topor-celt.

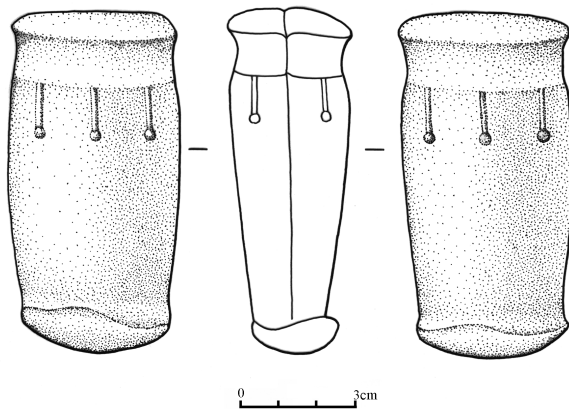

Fig. 3. Ilenuța, raionul Fălești. Ciocan-celt

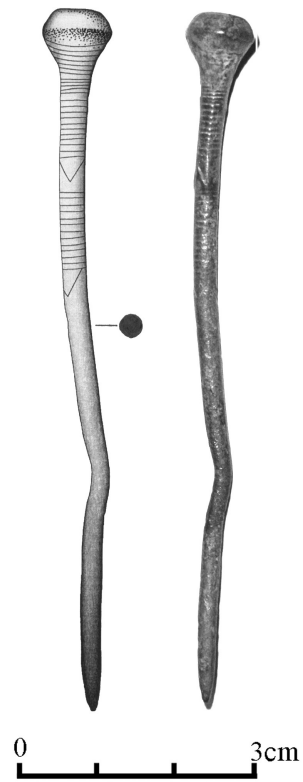

Fig. 4. Butuceni, raionul Orhei. Ac.

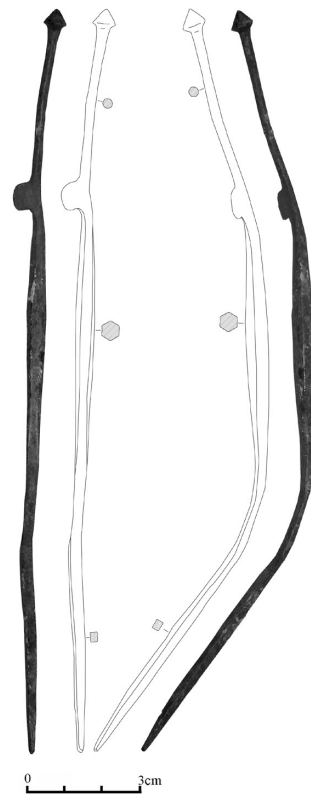

Fig. 5. Butuceni, raionul Orhei. Fibulă.

II. Încadrarea tipologică și determinarea contextului cultural-cronologic

Topoarele-celt

Topoarele-celt analizate (fig. 1-2) sunt similare unei grupe de topoare-celt cu o urechiușă, descoperite accidental în spațiul carpato-nistrean, la care ambele suprafețe late sunt de asemenea prevăzute cu muchii în formă de arcadă, iar în partea superioară a arcadei cu trei sau patru nervuri verticale paralele (Șadurschi 1989, fig. 6/1; Dergačev 2002, Taf. 50/F; 75/A479; Ușurelu 2003, fig. 3/6-10).

Din această regiune provin și topoare-celt cu o urechiușă la care decorul compus din două/trei sau mai multe nervuri verticale paralele, este amplasat în partea superioară a părților late sau a muchiiilor plasate trapezoidal; piesele au fost descoperite atât izolat (Petrescu-Dîmbovița 1964, fig. 6/3, 5-7; Coman 1980, fig. 116/6; 117/1; Ignat 1981, fig. 5/1; Chirica, Tanasachi 1984, fig. 9/3; Dumitroaia 1985, fig. 3/a; Dumitroaia 1992, fig. 10/1; Dergačev 2002, Taf. 50/E.G.H; 51/F; 75/A480; Ușurelu 2003, fig. 2/1-11; 3/1-5, 11), cât și în cadrul depozitelor (Șadurschi 1989, fig. 4/2; Vulpe, Căpitanu 1995, Abb. 2/8; Кнайэр 1893, 85, рис. 64 (desen corect) = Дергачев 1975, fig. 9/4 (desen incorect); Ușurelu 2003, fig. 4/2,6)⁶.

În ceea ce privește depozitele din acest spațiu, în care se găsesc numai topoare-celt cu nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchiiilor în formă trapezoidală a părților late, cel de la Gioseni, este încadrat în intervalul de unul sau două secole a perioadei HaA (Vulpe, Căpitanu 1995, 240-241). Alt depozit de la est de Carpați, cel de la Jijia, este datat diferit. Într-un caz, nu este propusă o datare precisă (Păunescu, Șadurschi 1983, 231, fig. 18/1-4; 19/1), în cel de-al doilea, este plasat în BzD-HaA1 (Boroffka, Ridiche 2005, 185, lista 9B), iar în cel de-al treilea în HaB1 (Dergačev 2002, 169; Ușurelu 2003, 214). Al treilea depozit, cel de la Pavlovka, din sudul Basarabiei, este datat în HaA2-HaB1 (Дергачев 1975, 74-75; Dergačev 2002, 169; Levički 2003, 81-83)⁷.

⁶ Câteva piese de bronz, printre care și două topoare-celt cu o urechiușă și nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchiiilor amplasate trapezoidal pe părțile late, care constituie probabil un depozit, sunt atribuite de I. Vatamanu (Vatamanu 1985, 483) depozitului de la Ruginoasa (Ursachi 1968, 27-35).

⁷ Aflându-se la extremitatea estică a ariei de răspândire a ceștilor de tip Fuchstadt, descoperirea de la Pavlovka trebuie

Topoare-celt cu o urechiușă și muchii în formă de arcadă, cu una până la patru nervuri verticale paralele în partea superioară a arcadei, sunt răspândite și în alte regiuni ale spațiului carpato-ducean.

În sudul Transilvaniei și în Crișana, astfel de piese sunt incluse în unele depozite ale seriei Cincu-Suseni (HaA1), iar în nord-estul Munteniei, a seriei Jupalnic (HaA2) (Petrescu-Dîmbovița 1978, 120, 131, 138, Taf. 104/34-35; 159/A1; 221/A2)⁸.

În Serbia, topoare-celt similare au fost descoperite izolat (Вукмановић, Радочић 1995, 85, 89, N. 150, 158) și în cadrul depozitelor (Гарашанин 1975, 78-79, 86-90, 96-100, T. LXXI/3; LXXXVII/5; LXXXI/11, 12; LXXXII/2; Vasić 1982, 268, 282, Abb. 3/8), fiind datate începând cu faza BzD și până în HaB2⁹.

Un cadru teritorial și cronologic mai larg ne este revelat de topoarele-celt cu o urechiușă și cu una până la cinci nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchiiilor în formă trapezoidală de pe părțile late.

În România, astfel de topoare-celt se găsesc în unele depozite din Banat și din sud-vestul Transilvaniei, aparținând seriei Cincu-Suseni (HaA1), din vestul Olteniei și din Crișana, aparținând seriei Jupalnic (HaA2), din Banat și nord-vestul Transilvaniei, aparținând seriei Moigrad (HaB1), din Dobrogea (seria Sâmbăta Nouă, HaB1), din sudul, sud-vestul și nord-vestul Transilvaniei făcând parte din seriile Fizeșu Gherlii (HaB2) și Șomartin (HaB3), și depozitul de la Pietrosu (HaB1) din Muntenia (Petrescu-Dîmbovița 1978, 119, 120, 122, 124, 127, 131, 132, 137, 138, 142, 147, 149, 150, 151, Taf. 98/B1; 105/38, 39, 42; 119/B2; 129/B3; 143/131, 132; 144/135; 160/B1; 161/15-16; 162/38-39; 217/C2-4; 220/B4, 6; 231/B1, C2;

datată mai degrabă în HaB1, având în vedere faptul că toate ceștile de acest tip din Ungaria și România se plasează cel mai devreme în HaB1.

⁸ Trebuie notat că depozitul de la Predeal (II) a fost localizat greșit de Petrescu-Dîmbovița (și de alți cercetători) în Transilvania, el provenind de la Predeal-Sărari, jud. Prahova, localitate din nord-estul Munteniei (vezi clarificarea la Soroceanu 2012, 154-155, cu bibliografia mai veche). Un celt foarte interesant, cu o singură nervură verticală în muchia incipient arcuită a fost descoperit „în Banat”. Această singură nervură verticală se termină în partea inferioară cu un unghi, element extrem de rar întâlnit la această variantă (Kacsó 1994, 14, Abb. 4/3).

⁹ În cazul unor și aceleași depozite din această regiune, sunt propuse datări semnificativ diferite (Гарашанин 1975, 90, 100, T. LXXXVII/5; LXXXI/11, 12; Vasić 1982, 268, 282).

251/C1; 252/B13-14; 258/A47; 259/A2; 260/B4; 264/A15; 267/B2)¹⁰.

Alte două depozite, în a căror componență intră topoare-celt similare, provin din județele Caraș-Severin (Gumă 1993, 256; Soroceanu 1995, Abb. 2/17) și Mehedinți (Crăciunescu 2005, Abb. 3/4; 5/4), date în HaA1-HaA2 și respectiv HaA2-HaB1.

Descoperiri izolate ale unor astfel de topoare-celt sunt localizate în sud-vestul Transilvaniei (Aldea, Ciugudean 1995, 220, Abb. 3/11) și în Dobrogea (Simion 2004-2005, fig. 1), iar din Muntenia provine o descoperire din cadrul unei așezări de tip Corlăteni-Chișinău (Rența 2008, 101, fig. 67/8).

În Bulgaria, topoare-celt similare sunt incluse în depozitele de la Prodimčec¹¹ și Gorsko-Slivovo, primul fiind datat în HaA2-HaB1 (Hänsel 1976, 42. Abb. 3; Черных 1978, таб. 39/14, 15), dar au fost descoperite și izolat (Черных 1978, таб. 39/16; 40/2).

Depozitele din Serbia, care conțin astfel de topoare-celt (Гарашанин 1975, 52-63, 78, 79, 81-93, 96-103, Т. LII/4; LVIII/4; LXXI/6; LXXIV/2; LXXVI/5, 6; LXXVII/1, 3, 4, 7, 9; LXXVIII/1; LXXXII/4; LXXXIII/1-3; Vasić 1982, 268, 282), sunt date începând cu BzD până în HaB2.

În Ungaria, topoare-celt cu o urechiușă și nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchiilor amplasate trapezoidal pe părțile late, fac parte din componența unor depozite ale orizonturilor Hajdúböszörmény (HaB1/BVIa), Románd (HaB2/3/BVIb) și Bükksentlászló (HaB3/BVIc) (Mozsolics 2000, Taf. 7/5; 26/2; 39/1-4; 44/27; 61/8; 69/10; 70/3; 76/11, 13-15; 80/1; 117/9).

Un topor-celt similar se află și în depozitul Kljačanovo I, din regiunea Transcarpatică a Ucrainei, încadrat în seria Suskovo I (HaA2) (Kobal' 2000, Taf. 78/D3).

O arie de răspândire mai restrânsă și un cadru cronologic mai limitat, oferă topoarele-celt cu nervuri verticale paralele în partea superioară a muchiilor în formă de arcadă sau trapezoidală a

părților late, însă fără urechiușă¹², având epicentrul de localizare în nordul Bulgariei (Черных 1978, таб. IV/8, К-6, К-8, К-10, К-34, К-36, К-38, К-40; рис. 97; 100; Дергачев 2011, рис. 40).

Aceste topoare-celt sunt caracteristice grupei de depozite Vyrbica (Черных 1978, 250, 253, 254, рис. 109)¹³, poziția cronologică a căreia este plasată în fazele BzD-HaA1 (Черных 1978, 250, 253, 254, рис. 109).

În conformitate cu schema de ordonare a depozitelor de bronzuri din Bulgaria, propusă de B. Hänsel, topoarele-celt fără urechiușă și cele cu o urechiușă, cu nervuri verticale paralele în partea superioară a muchiilor în formă de arcadă sau trapezoidală, cunosc o dezvoltare pe parcursul fazelor HaA1-HaB1, fiind caracteristice grupelor de depozite Lesura-Vărbica și Sâmbăta I-Mlada Gvardija, prima datată în HaA1, a doua în HaA2-HaB1 (Hänsel 1976, 25-47, Abb. 1; 3).

Date relevante referitoare la plasarea cronologică mai timpurie a grupei topoarelor-celt fără urechiușă, le oferă depozitul descoperit la Ovča Mogila, în nordul Bulgariei. Asocierea în cadrul acestuia a spadei miceniene de „tip 1a” (după Kilian-Dirlmeier) cu topoarele-celt specifice grupei Lesura-Vărbica, a permis datarea acesteia începând cu faza BzC2 (Krauß 2005, 199-210).

Sub aspect tipologic, grupa topoarelor-celt cu o urechiușă și nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchiilor în formă de arcadă sau trapezoidală a părților late, sau tipurile

¹² Tipul Vyrbica A, variantele E și F; Tipurile Vyrbica T1A, T2A, T2B (Дергачев 2011, 82-84, 108-114, 129-138, рис. 42/E 12-21; 43; 59; 76/2-43; 78).

¹³ Este subliniată lipsa totală a descoperirilor cu context cultural cert (Черных 1978, 11-12) și nu este abordată apartenența culturală a acestei grupe. În acest sens poate fi menționată descoperirea unui topor-celt de tip K-34 (după Черных 1978) și a fragmentului unei forme de turnat a astfel de topoare-celt în așezarea de la Radovanu, care ilustrează faza evoluată a culturii Coslogeni (Morintz 1978, 146-147, fig. 86/1). Un topor-celt de același tip provine de la Izvoru, jud. Giurgiu (Leahu 1988, 228, fig. 2/6), descoperit în urma unei periegeze pe un teren în care au apărut și fragmente ceramice Tei IV. Descoperiri izolate de astfel de topoare-celt sunt localizate în județele Dolj (Berciu 1937, 138, fig. 174; Morintz 1978, 174; Leahu 1988, 228) și Tulcea (Simion 2003, 68, pl. 7,9). Focarul de prelucrare a metalelor de tip Vyrbica este pus recent în legătură cu culturile hallsattiene timpurii (Дергачев 2011, 246, 260, 279). Secerile cu ciotul de turnare neîndepărtat, caracteristice acestei grupe, delimitate de către V.A. Dergačev în varianta Vyrbica, sunt relaționate, într-un caz, cu aria culturii Zimnicea-Plovdiv (Дергачев 1997, 23, рис. 4/10-12, Капра 6/II.2), în altul, cu culturile hallsattiene timpurii (Дергачев 2011, 186-194, 202-205, 279, рис. 124).

¹⁰ La Petrescu-Dîmbovița 1978 sunt cu siguranță incorecte cel puțin desenele culturilor de la Petroșani II, Sâmbăta Nouă II, „Gușterița I”, Târgu Mureș și Ruși.

¹¹ Transliterarea numelor și a denumirilor de localități slave s-a efectuat conform normelor: Transliteration slawischer kyrillischer Buchstaben. DIN 1460.

Banat și Jupalnic¹⁴, a avut în calitate de prototip inclusiv grupa topoarelor-celt cu caracteristici morfologice și ornamentale similare, însă fără urechiușă (Дергачев 2010, 107, 108, 123, 124, 165-167, 175-177, рис. 62; 78; 82; 91; таб. 17/22-42; 22/1-21; 23/22-42).

În ceea ce privește apartenența culturală a topoarelor-celt cu o urechiușă și decor compus din nervuri verticale paralele, descoperite în spațiul carpato-nistrean, acestea au fost atribuite, într-un caz, grupelor culturale Cozia din zona est-carpatică și Saharna-Solonceni din interfluviul Nistru-Prut (Dergačev 2002, 168-169; Ușurelu 2003, 211-219), în cel de-al doilea, culturii ceramicii canelate de tip Corlăteni-Chișinău (Левичкий 1993, 57-58, рис. 3/1-3, 5-8, 11, 12; László 1994, 146; Levički 1994, 121-122, fig. 51/5, 8; 52/12; 53/11-14; 56/3, 4; Levički 2003, 82-83, fig. 3/32, 35; Дергачев 2010, 110; Романчук 2008, 54-55).

Formarea acestei din urmă culturi este pusă în legătură cu deplasările de populații din mediul cultural Belegiș II sau Bobda II-Belegiș II din zona Dunării de Mijloc (Banat), prin teritoriul de pe malul stâng al Dunării (Oltenia și sudul Munteniei), în spațiul carpato-nistrean (László 1994, 125-130; Levički 1994, 152-156).

În același timp, în răspândirea topoarelor-celt cu o urechiușă și nervuri verticale paralele amplasate în partea superioară a muchilor în formă arcoidală sau trapezoidală a părților late, sau a tipurilor Banat și Jupalnic din centrul primar, localizat în Banat, la est de Carpați, este admisă direcția ce trece prin Transilvania (Dergačev 1997, 161; Дергачев 1997, 58-59; Дергачев 2010, 87, 100, рис. 60; 72; 94).

Ciocanul-celt

Exemplare identice ciocanului-celt de bronz cu decor compus din trei nervuri verticale scurte, prevăzute la capete cu cerculețe mici reliefate (fig. 3), nu cunoaștem. Nu se încadrează această piesă nici în unul din tipurile de ciocane-celt din România (Gogăltan 2005, 343-386, Taf. XIV)¹⁵, evidențiate în baza formei generale. În acest caz, nu ne

rămâne decât identificarea separată a paralelelor morfologice și a celor ornamentale.

O formă identică cu cea a exemplarului nostru o are ciocanul-celt în negativ al tiparului descoperit la Balka, regiunea Zaporož'e, sudul Ucrainei (Попандопуло, Бусел 2000, рис. 1/1a). Ornamentul acestei piese, este însă constituit din două unghiuri hașurate, cu vârfurile în jos¹⁶.

O formă similară are ciocanul-celt în negativ al valvelor descoperite în așezarea culturii Noua de la Ostrovec, regiunea Ivano-Frankovsk, Ucraina, prevăzut cu decor compus din trei unghiuri hașurate, amplasate sub o nervură orizontală, având vârfurile în jos finisate cu cerculețe mici reliefate (Bočkarev, Leskov 1980, Taf. 7/58) și ciocanul-celt în negativ al tiparului de la Cernica (Leahu 1988, fig. 7/3)¹⁷.

O altă analogie poate fi indicată forma dălții în negativ a tiparului descoperit în Bulgaria, dar și decorul toporului-celt în negativ, fără urechiușă și cu nervuri verticale paralele, unele având la capete cerculețe mici reliefate, de pe partea opusă a acestuia (Wanzek 1989, Taf. 39/6b, d)¹⁸.

Topoare-celt cu elemente ornamentale similare sunt caracteristice grupelor de depozite Dičevo și Vyrbica (Черных 1978, 250, таб. 31/7; 36/1, 2, 11) sau Lesura-Vărbica (Hänsel 1976, 38-39, Taf. 1/6, 10) din Bulgaria.

Dintre descoperirile din zona est-carpatică, sunt prevăzute cu motive ornamentale analoage toporul-celt cu două urechiușe descoperit izolat la Chiperceni și ciocanul-celt din depozitul Dancu II (Dergačev 1991, fig. 1/5; 2/9; Dergačev 2002, 165-167. Taf. 23/5; 40/C), ultimul incluzând și alte tipuri de bronzuri specifice Dunării de Jos. Acest depozit aparține fazei evolute a complexului cultural Sabatinovka-Noua-Coslogeni, caracterizată printr-o intensitate maximă a schimbului de bronzuri între regiunile est-carpatică și cea a Dunării de Jos (Dergačev 1991, 51-53; Дергачев 1997, 49-50; Dergačev 1997, 156-157).

Această perioadă corespunde cadrului cronologic al grupelor de bronzuri Râșești-Băleni de la est

¹⁴ Descoperirile din spațiul carpato-nistrean ale acestor tipuri sunt delimitate în tipurile/variantele Sănești și Jijia (Дергачев 2010, 91, 123, 124, рис. 91; 94; таб. 17/36-41; 23/25-42).

¹⁵ O imagine de ansamblu a clasificării culturilor-ciocan și a funcționalității lor, în Bazinul Carpatic, ne este oferită în studiul Nessel 2008, 71-82.

¹⁶ În locul descoperirii formelor de turnat au fost colectate și fragmente ceramice aparținând culturilor Sabatinovka și Belozerka din perioada târzie a epocii bronzului (Попандопуло, Бусел 2000, 191).

¹⁷ A se vedea și Popescu 2014, 427-444, articol în care sunt adunate și discutate rezumativ ciocanele-celt din Muntenia.

¹⁸ O serie de alte exemple se găsesc în articolul Leshtakov 2018, 1-16, care este o sinteză a ciocanelor-celt din Bulgaria.

de Carpați, Drajna de Jos-Oinac din Muntenia și Nicolae Bălcescu-Gura Dobrogei din Dobrogea (Petrescu-Dîmbovița 1977), datate tradițional în BzD, grupeii Dičevo (Черных 1978) sau Gura-Râșești și Bozia-Doljești (Hänsel 1976, 30-36), sau a grupeii carpato-nistrene de bronzuri Râșești-Lozova (Ușurelu 2005, 72-76) sau Râșești (Ușurelu 2010, 37, 57), datată în BzC2-BzD.

Luând în considerație cele menționate mai sus, dar și faptul că, din punct de vedere morfologic, ciocanul-celt analizat aici își găsește cele mai apropiate corespondențe în negativele formelor de turnat de la Balka, Ostrovec și Cernica, iar în ceea ce privește elementele ornamentale, în decorul unor piese sincrone din complexul Sabatino-vka-Noua-Coslogeni, exemplarul nostru ar trebui pus în legătură cu acest mediu cultural și datat în fazele BzC2-BzD.

Acul

Sub aspect morfologic, dar și în ceea ce privește decorul, acul de bronz (fig. 4), prezintă similitudini cu un alt ac de bronz descoperit în interfluviul Nistru-Prut, la Holercani, decorat pe toată suprafața capului bitronconic și pe partea superioară a corpului cu o bandă de linii incizate paralele, la care se adaugă, în partea inferioară a ornamentului, o bandă formată din triunghiuri incizate, cu vârful în jos. Această din urmă descoperire, caracterizată drept „mit doppelkonischem Kopf und Ritzverzierung”, este analizată împreună cu alte variante de ace din spațiul carpato-nistrian în cadrul tipului „Nadeln mit verdicktem Kopf” și datată în HaA1 (Dergačev 2002, 161-162, Taf. 53/B1).

La est de Carpați, un ac cu capul bitronconic, ornamentat pe toată suprafața acestuia și partea superioară a corpului cu linii incizate paralele, a fost descoperit în mormântul 9 de incineratie de la Vaslui-„Curțile Domnești”, într-un vas-urnă hallstattian timpuriu (Andronic 1981-1982, 118, fig. 5/6). Altă piesă similară, fără loc de descoperire, se păstrează în colecțiile muzeului din Suceava (Dergačev 2002, 162, Taf. 74/A472).

În Transilvania, ace asemănătoare fac parte din inventarul depozitelor de la Șpălnaca II și Tășad (seria Cincu-Suseni, HaA1) (Petrescu-Dîmbovița 1977, pl. 210/17, 18; 213/5).

Descoperiri izolate de ace cu capul bitronconic și ornament compus din linii incizate (Вукмановић, Радојчић 1995, 62, N.100, 102), cât și în cadrul

depozitelor de bronzuri, sunt localizate și în Serbia (BzD-HaB1) (Гарашанин 1975, Т. VII/9; XXXV/1; XLIV/4; LXXIX/14).

Ace având formă și decor similar, sunt cunoscute în Europa Centrală (Laux 1976, 79. Taf. 32/439-442), fiind atribuite tipului „mit tonnenförmigem Kopf”, varianta Kronsberg (BzD-HaA1, faza Deutsch-Everen III), perioada timpurie a Urnenfelderzeit.

Acest tip de ace se mai numește în același context al Europei Centrale „Nadeln mit doppelkonischem, dicht gerilltem Kopf” și sunt datate în perioada timpurie a culturii câmpurilor cu urne (Urnenfelderzeit, faza HaA) (Novotná 1980, 134-135, Taf. 40/866, 871) sau „Nadeln mit einfachem, doppelkonischem Kopf” (Říhový 1979, 116-121, Taf. 34/641, 647, 652, 653, 666, 669, 670; 35/711), cunoscute și în faza Peschiera (BzD-HaA1).

Un decor similar celui de pe acul analizat, se întâlnește și la acele de tip „Nadeln mit geschwollenem, ungelochtem Hals vom Typ Velká Lehota”, varianta cu decorul compus din linii paralele, din perioada timpurie a culturii câmpurilor cu urne (Urnenfelderzeit, faza BzD) (Říhový 1979, 86-87, Taf. 24/427, 434). Același decor cu benzi de linii paralele, asociate cu o linie în formă de zigzag, se regăsește și la acele numite „Keulenkopfnadeln” (Říhový 1979, 145-152, Taf. 46/1092, 1101, 1112; 47/1126), datate în fazele BzD-HaA1. Acele descoperite la Peschiera (Müller-Karpe 1959, 66, 76, 89, 105, 107, 110, 135, 149, 161, 184, Taf. 104/45-47), din fazele BzC-D, prezintă de asemenea un decor foarte asemănător.

Fibula

În conformitate cu caracteristicile morfologice, această piesă reprezintă o eboșă, care urma să fie finisată (fig. 5), a tipului tracic de fibulă, sau mai nou de schemă tracică (Măndescu 2000).

Exemplare similare, nefinisate, au fost descoperite în așezările geto-dacice de la Poiana (Vulpe, Vulpe 1933, 325, fig. 106/24; Teodor, Țau 1996, 66, 104, nr. 364, fig. 27/2) și Răcățau (Căpitanu 1984, 64, fig. 1/2). Fiecare din aceste două fibule au piciorul terminat cu un buton conic, iar partea de mijloc, care formează arcul, îngroșată. Piciorul, scurt în cazul fibulei de la Răcățau, și ceva mai lung al celei de la Poiana, este circular în secțiune. Conform desenului piesei de la Răcățau, partea de mijloc a acesteia, care formează arcul,

are secțiune poligonală. Portagrafa acestor fibule, spre deosebire de piesa noastră, prezintă o formă triunghiulară, având și o lungime mai mică.

Fibulele de tip tracic sau de schemă tracică, care se întâlnesc atât la sud cât și la nord de Dunăre, au constituit subiectul mai multor studii speciale¹⁹, iar în cadrul de față considerăm că nu este cazul să reluăm și prezentarea analogiilor cunoscute.

În același timp, cu toate că tipologiile propuse în cazul acestui tip de fibulă sunt efectuate pe baza exemplarelor finite, luând ca bază caracteristicile morfologice ale piesei discutate aici, vom încerca să oferim o încadrare tipologică și cronologică a acesteia.

Raportată la tipologia fibulelor de tip tracic sau schemă tracică, propusă de D. Măndescu, piesa noastră corespunde criteriilor morfologice pe baza cărora a fost definit subtipul I 3, care, însă nu dispune de elemente sigure de datare (Măndescu 2000, 79, 86, fig. 3/I3).

Corespunzător schemei tipologice elaborate de V.V. Zirra, fibula în discuție ar aparține subvariantei Id, care încheie evoluția primei grupe a acestei scheme și care se plasează în prima jumătate și către mijlocul sec. III a. Chr. (Zirra 1996-1998, 29-53, fig. 3/8; 9/14).

Bibliografie

- Aldea, Ciugudean 1995:** I.A. Aldea, H. Ciugudean, Der dritte hallstattzeitliche Depotfund von Vințu de Jos, Kr. Alba, Siebenbürgen. In: (Hrsg. T. Soroceanu) Bronzefunde aus Rumänien, PAS 10 (Berlin 1995), 213-223.
- Andronic 1981-1982:** A. Andronic, Descoperirile traco-getice de la Vaslui. Cercetări Istorice (SN) XII-XIII, 1981-1982, 117-126.
- Berciu 1937:** D. Berciu, Arheologia preistorică a Olteniei (Craiova 1937).
- Bočkarev, Leskov 1980:** V. Bočkarev, A. Leskov, Jung- und spätbronzezeitliche Gußformen im nördlichen Schwarzmeergebiet. PBF XX, 1, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung (München 1980).
- Boroffka, Ridiche 2005:** N. Boroffka, F. Ridiche, Der Gußformenfund von Plenița, Kreis Dolj, Rumänien. In: (Hrsg. T. Soroceanu) Bronzefunde aus Rumänien II (Bistrița, Cluj-Napoca 2005), 133-208.
- Căpitanu 1984:** V. Căpitanu, Fibule de tip Latene descoperite în așezarea de tip „dava” de la Răcățău, comuna Horgești, județul Bacău. Carpica XVI, 1984, 61-83.
- Chirica, Tanasachi 1984:** V. Chirica, M. Tanasachi, Repertoriul arheologic al județului Iași, vol. I (Iași 1984).
- Coman 1980:** G. Coman, Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui (București 1980).
- Crăciunescu 2005:** G. Crăciunescu, Der Bronzefund von Mileni, Kr. Mehedinți. In: (Hrsg. T. Soroceanu) Bronzefunde aus Rumänien II (Bistrița, Cluj-Napoca 2005), 209-218.
- Dergacev 1991:** V. Dergacev, Depozitul de bronzuri din satul Dancu, raionul Hîncești (R. Moldova). Thraco-Dacica XII/1-2, 1991, 39-55.
- Dergacev 1997:** V.A. Dergacev, Piese de metal-referințe la problema genezei culturilor Hallstattului timpuriu din regiunea Carpat-Danubiano-Nord-Pontică. Thraco-Dacica XVIII/1-2, 1997, 135-205.
- Dergačev 2002:** V. Dergačev, Die äneolithischen und bronzezeitlichen Metallfunde aus Moldavien. PBF XX, 9 (Stuttgart 2002).
- Dumitroaia 1985:** G. Dumitroaia, Obiecte de aramă și bronz descoperite pe teritoriul județului Neamț. Memoria Antiquitatis IX-XI (1977-1979), 1985, 465-481.
- Dumitroaia 1992:** G. Dumitroaia, Materiale și cercetări arheologice din nord-estul județului Neamț. Memoria Antiquitatis XVIII, 1992, 63-143.
- Gogâltan 2005:** F. Gogâltan, Zur Bronzeverarbeitung im Karpatenbecken. Die Tüllenhammer und Tüllenambosse aus Rumänien. In: (Hrsg. T. Soroceanu) Bronzefunde aus Rumänien II (Bistrița, Cluj-Napoca 2005), 343-386.
- Gumă 1993:** M. Gumă, Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României (București 1993).
- Hänsel 1976:** B. Hänsel, Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau. Band 16/17 (Bonn 1976).
- Ignat 1981:** M. Ignat, Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în județul Suceava. Thraco-Dacica II, 1981, 133-146.
- Kacsó 1994:** C. Kacsó, Frühhallstattzeitliche Bronzefunde in Transsilvanien. Ephemeris Napocensis 4, 1994, 5-15.

¹⁹ O rezumare a stadiului actual al cercetării cu o prezentare detaliată a istoricului cercetării acestui tip de fibulă la Măndescu 2000, 71-78.

- Kobal' 2000:** J. Kobal', *Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine)*. PBF XX, 4 (Stuttgart 2000).
- Krauß 2005:** R. Krauß, *Der Depotfund von Ovča Mogila, Kreis Svištov (Bulgarien): Zur Datierung der Bronzeorte von der unteren Donau über mykenische Schwerter*. In: (Hrsg. B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan) *Interpretationsraum Bronzezeit (Bonn 2005)*, 199-210.
- László 1994:** A. László, *Începuturile epocii fierului la est de Carpați (București 1994)*.
- Laux 1976:** F. Laux, *Die Nadeln in Niedersachsen*, PBF, XIII, 4 (München 1976).
- Leahu 1988:** V. Leahu, *Obiecte de metal și mărturii ale practicării metalurgiei în aria culturii Tei*. SCIVA 39/3, 1988, 223-241.
- Leshtakov 2018:** L. Leshtakov, *Late Bronze Age Socketed Hammers in Bulgaria*. *Archaeologia Bulgarica* XXII, 2018, 1-16.
- Levițki 1994:** O. Levițki, *Cultura Hallstattului canelat la Răsărit de Carpați (București 1994)*.
- Levițki 2003:** O. Levițki, *Lumea tracică și masivul nord-pontic în perioada hallstattiană timpurie (București 2003)*.
- Măndescu 2000:** D. Măndescu, *Fibula de schemă tracică - noi puncte de vedere*. SCIVA 51/1-2, 2000, 71-92.
- Morintz 1978:** S. Morintz, *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii, vol. 1 (București 1978)*.
- Mozsolics 2000:** A. Mozsolics, *Bronzefunde aus Ungarn. Depotfundhorizonte Hajdúböszörmény, Románd und Bükkzentlászló*. PAS, 17 (Kiel 2000).
- Müller-Karpe 1959:** H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, Römisch-Germanische Forschungen, Band 3 (Berlin 1959)*.
- Nessel 2008:** B. Nessel, *Zur Gliederung und Verwendungsmöglichkeiten bronzener Tüllenhammer der jüngeren Bronzezeit im Karpatenbecken*. *Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 29, 2008, 71-82.
- Novotná 1980:** M. Novotná, *Die Nadeln in der Slowakei*, PBF, XIII, 6 (München 1980).
- Păunescu, Șadurschi 1983:** A. Păunescu, P. Șadurschi, *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani. Comuna Albești. Hierasus V, 1983, 221-270*.
- Petrescu-Dîmbovița 1964:** M. Petrescu-Dîmbovița, *Date noi relativ la descoperirile de obiecte de bronz de la sfârșitul epocii bronzului și începutul hallstattului din Moldova*. *ArhMold II-III*, 1964, 251-272.
- Petrescu-Dîmbovița 1977:** M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România (București 1977)*.
- Petrescu-Dîmbovița 1978:** M. Petrescu-Dîmbovița, *Die Sicheln in Rumänien*, PBF XVIII, 1 (München 1978).
- Popescu 2014:** A. Popescu, *O formă de turnare din a doua jumătate a mileniului al II-lea a. Chr. descoperită la Căscioarele*. In: (Eds. N. Boroffka, G.T. Rustoiu, R. Ota) *Nucleul Carpatic. Studii privind preistoria și istoria Transilvaniei în context european, dedicate lui Horia Ciugudean la aniversarea a 60 de ani. – Studies on the prehistory and history of Transsylvania in European contexts, dedicated to Horia Ciugudean on his 60th birthday*. *Apulum, series archaeologica et anthropologica* 51, 2014, 427-444.
- Rența 2008:** E. Rența, *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomița (Târgoviște 2008)*.
- Říhovský 1979:** J. Říhovský, *Die Nadeln in Mären und im Ostalpengebiet (von der mittleren Bronzezeit bis zur älteren Eisenzeit)*, PBF, XIII, 5 (München 1979).
- Simion 2003:** G. Simion, *Culturi antice în zona gurilor Dunării, vol. I, Biblioteca Istro-Pontică, Seria Arheologie* 5 (Cluj-Napoca 2003).
- Simion 2004-2005:** G. Simion, *Arme și podoabe inedite de bronz din județul Tulcea*. *Pontica XXXVII-XXXVIII*, 2004-2005, 99-110.
- Soroceanu 1995:** T. Soroceanu, *Die Fundumstände bronzezeitlicher Deponierungen - Ein Beitrag zur Hortdeutung beiderseits der Karpaten*. In: (Hrsg. T. Soroceanu) *Bronzefunde aus Rumänien*. PAS 10 (Berlin 1995), 15-80.
- Soroceanu 2012:** T. Soroceanu, *Die Kupfer- und Bronzdepots der frühen und mittleren Bronzezeit in Rumänien. – Depozite de obiecte din cupru și bronz din România. Epoca timpurie și mijlocie a bronzului*. In: *Archaeologia romanica Bd. V (= Bronzefunde aus Rumänien IV) (Cluj-Napoca/Bistrița 2012)*.
- Șadurschi 1989:** P. Șadurschi, *Piese metalice din epoca bronzului descoperite pe teritoriul județului Botoșani*. Hierasus VII-VIII, 1989, 158-182.
- Teodor, Țau 1996:** S. Teodor, S. Țau, *Obiecte de port și podoabă din așezarea geto-dacică de la Poiana, jud. Galați (I). Fibule*. *Arh Mold XIX*, 1996, 57-105.
- Ursachi 1968:** M. Ursachi, *Depozitul de obiecte de bronz de la Ruginoasa*. *Carpica* 1, 1968, 27-34.
- Ușurelu 2003:** E. Ușurelu, *Considerații cu privire la celturile de tip Cozia-Saharna*. In: *Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic (Chișinău 2003)*, 211-219.
- Ușurelu 2005:** E. Ușurelu, *Contribuții noi la cronologia pieselor metalice caracteristice bronzului târziu carpato-nistrean*. *Revista Arheologică S.N. I/1*, 2005, 72-76.

- Uşurelu 2010:** E. Uşurelu, Cronologia complexelor ce țin de prelucrarea metalelor în perioada târzie a epocii bronzului din spațiul carpato-dunăreano-nord-pontic. *Revista Arheologică S.N.* VI/1, 2010, 24-70
- Vasić 1982:** R. Vasić, Spätbronzezeitliche und älterhallstattzeitliche Hortfunde im östlichen Jugoslawien. In: (Hrsg. B. Hänsel) *Südosteuropa zwischen 1600 und 1000 v. Chr.* PAS 1 (Berlin 1982), 267-285.
- Vatamanu 1985:** I. Vatamanu, Noi date referitoare la depozitul de la Ruginoasa, județul Neamț. *Memoria Antiquitatis IX-XI*, 1985, 483-490.
- Vulpe, Vulpe 1933:** R. Vulpe, E. Vulpe, Les fouilles de Poiana. *Dacia III-IV, 1927-1932 (1933)*, 253-351.
- Vulpe, Căpitanu 1995:** A. Vulpe, V. Căpitanu, Der Hortfund von Gioseni, Kr. Bacău, in der Moldau. In: (Hrsg. T. Soroceanu) *Bronzefunde aus Rumänien.* PAS 10 (Berlin 1995), 237-244.
- Wanzek 1989:** B. Wanzek, Die Gußmodel für Tüllenbeile in südöstlichen Europa. *UPA 2 (Bonn 1989)*.
- Zirra 1996-1998:** V.V. Zirra, Bemerkungen zu den Thrako-Getischen Fibeln. *Dacia N.S.* 40-42, 1996-1998, 29-53.
- Вукмановић, Радојчић 1995:** М. Вукмановић, Н. Радојчић, Каталог метала II (Београд 1995).
- Гарашанин 1975:** М. Гарашанин, Праисторијске оставе у Србији и Војводини I (Београд 1975).
- Дергачев 1975:** В.А. Дергачев, Бронзовые предметы XIII-VIII вв. до н. э. из Днестровско-Прутского междуречья (Кишинев 1975).
- Дергачев 1997:** В.А. Дергачев, Металлические изделия к проблеме генезиса культур раннего гальштата Карпато-Данубио-Нордпонттийского региона (Кишинэу 1997).
- Дергачев 2010:** В.А. Дергачев, Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья. Выпуск 1 (Кишинэу 2010).
- Дергачев 2011:** В.А. Дергачев, Топоры-кельты поздней бронзы Карпато-Подунавья. Выпуск 2. Кельты и серпы Нижнего Подунавья (Кишинэу 2011).
- Кнауэр 1893:** Ф.И. Кнауэр, Производство археологических раскопок в Бессарабской губернии. Отчет Императорской археологической комиссии за 1891 год (Санкт Петербург 1893), 82-86.
- Левицкий 1993:** О.Г. Левицкий, Бронзовые изделия раннегальштатской культуры с каннелированной керамикой Восточно-Карпатского региона (К вопросу о связях). *Revista Arheologică* 1, 1993, 54-82.
- Попандопуло, В.А. Бусел 2000:** З.Х. Попандопуло, В.А. Бусел, Клад литейных форм из с. Балки. Старожитності степового Причорномор'я і Криму VIII (Запоріжжя 2000), 187-192.
- Романчук 2008:** А. Романчук, Культурно-хронологическое и генетическое соотношение ранних групп КРШК эпохи раннего гальштата Карпато-Днестровского региона. In: *Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene. Conferință internațională științifică (25-26 septembrie 2008, or. Chișinău) (Chișinău 2009)*, 53-56.
- Черных 1978:** Е.Н. Черных, Горное дело и металлургия в древнейшей Болгарии (София 1978).

Findings of metal objects of the Bronze and Iron Ages on the territory of the Republic of Moldova

Keywords: Carpathian-Dniester region, Bronze Age, Iron Age, bronze objects.

Abstract: The article introduces into the scientific circulation data on new random finds of bronze products on the territory of the Republic of Moldova. The found objects are represented by two celts-axes, a celt-hammer, a pin, and a fibula.

Both celts-axes (Fig. 1-2) typologically belong to the group of one-tab celts-axes with vertical ribs on the facets, synchronous to the early-Hallstatt culture with fluted Corlăteni-Chișinău pottery.

Based on morphological and ornamental analogies common in the Sabatinovka-Noua-Coslogeni cultural environment, the celt-hammer (Fig. 3) is attributed to this group of cultures and dated to BzC2-BzD.

The pin (Fig. 4) has analogies in the early Hallstatt cultures of the Danube-Carpathian and Dniester- Carpathian regions and dates back to HaA1.

The semi-finished fibula of the so-called Thracian type (Fig. 5) corresponds in its morphological characteristics to the subtype I 3 by the Măndescu's typological scheme and to the Id variant by the Zirra's classification; the latter dates from the first half to the middle of the 3rd century BC.

List of illustrations:

Fig. 1. Musteața, Fălești District. Celt-axe.

Fig. 2. Rezina District. Celt-axe.

Fig. 3. Ilenuța, Fălești District. Celt-hammer.

Fig. 4. Butuceni, Orhei District. Pin.

Находки металлических изделий бронзового и железного веков на территории Республики Молдова

Ключевые слова: карпато-днестровское пространство, бронзовый век, железный век, бронзовые предметы.

Резюме: Статья вводит в научный оборот сведения о новых случайных находках бронзовых изделий на территории Республики Молдова. Найденные предметы представлены двумя топорами-кельтами, кельтом-молотом, булавкой и фибулой.

Оба топора-кельта (рис. 1-2) в типологическом отношении принадлежат к группе одношковых топоров-кельтов с вертикальными нервюрами на фасках, синхронных раннегалльштатской культуре с каннелированной керамикой Корлэтен-Кишинэу.

На основании морфологических и орнаментальных аналогий, распространенных в культурной среде Сабатиновка-Ноуа-Кослоджень, кельт-молот (рис. 3) отнесен к данному блоку культур и датирован VzC2-VzD.

Булавка (рис. 4) имеет аналогии в раннегалльштатских культурах Карпато-Подунавья и Карпато-Поднепровья и датируется начиная с HaA1.

Фибула-полуфабрикат так называемого фракийского типа (рис. 5) по своим морфологическим характеристикам соотносится с подтипом I 3 по типологической схеме Мэндеску и подвариантом Id по классификации Зирры; последний датируется первой половиной – серединой III в. до н.э.

Список иллюстраций:

Рис. 1. Мустьяца, Фэлештский район. Топор-кельт.

Рис. 2. Резинский район. Топор-кельт.

Рис. 3. Иленуца, Фэлештский район. Кельт-молот.

Рис. 4. Бутучень, Орхейский район. Булавка.

Рис. 5. Бутучень, Орхейский район. Фибула.

23.02.2018

Dr. Eugen Ușurelu, e-mail: eugen_usurelu@mail.ru

Dr. Andrei Nicic, e-mail: nicicandrei@gmail.com